

RADANJE: RADOST I NADA. ŽALOST I TJESKOBA

Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu.

Drugi vat. sabor, *Gaudium et spes*, br. 1.

Patnja supružnika koji ne mogu imati djece, ili se boje da će donijeti na svijet hendikepirano dijete, to je patnja koju svatko treba razumjeti i ispravno vrednovati.

Dar života, 11,8

Suvremeni čovjek smišljeno i sustavno poboljšava, a jednako tako i mijenja život i vrste živih bića na Zemlji. Sredstvima i načinima, o kojima naši bliski pretходnici nisu mogli ni slutiti, čovjek danas sebi podređuje bilološki i životinjski svijet, stječe zamamnu vlast nad prostorom izvan svojega planeta, sprema se da u svoje ruke uzme i rasporedbu vremenskih prilika. Suvremeni čovjek ima drukčiji opći, cjeloviti pogled na svakidašnji život, pogled koji je poprilično različit od onoga koji je vrijedio sve donedavno.

Od vanjskoga svijeta čovjek se uvijek i ponovno vraća k sebi. Od svega svijeta on je ipak samome sebi najveći znanac i neznanac. Uspjesi sustavnih izmjena u biljnome svijetu, križanje žitarica, ohrabрили su ga, upravo u ove naše dane, da to isto izvede i u životinjskome svijetu. Križanjem je postignuta „mješavina“ kože i ovce, nazvana i patentirana kao *kovca*.¹ Nije izostala napast da se od životinja prijede i na čovjeka. Taj toliko poželjni stvor — kako se nagoviještalo — mogao bi preuzeti mnoge niske, dosadne, zamorne, mehaničke poslove; mogao bi ih obavljati vješto, vještije negoli sam čovjek; upravo bi time bio zadovoljan — a da uopće ne bi postavljao pitanja o svojim pravima i svojem dostojanstvu.²

Kada čovjek izgubi smisao za služenjem, bilo sebi bilo drugima, postaju mu potrebni robovi, bez obzira na to koje vrste i naravi.³ Glavno je da ih može zaslužniti i iskoristiti. U tom se stilu već i prije mislilo na *proizvodnju* više različitih vrsta ljudi — razne klase za različite poslove — izmjenom genetskog zapisa

¹ Usp. »Raskrižja bioetike. Patentirani život«, U *Vjesnik*, 14. lipnja 1987., str. 2, i 15. lipnja 1987., str. 2.

² Usp. P. RAMSEY, *Fabricated Man. The Ethics of Genetic Control*, New Haven, 1970.

³ Temeljno kršćansko, i ljudsko, stajalište nalazimo u primjeru najprimjernijeg uzora i učitelja: „I tko god hoće da među vama bude prvi, neka vam bude sluga. Tako i Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj dade kao otkupninu za mnoge“ (Mt 20, 27-28).

u čovjekovim kromosomima. Pothvat za sada ne izgleda izvediv, pa se nekome učinilo lakšim postići isti cilj križanjem čovjeka i majmuna, što je zbog prirodnih zakona barem za sada neostvarivo.⁴

Čovjek današnjice približava se mogućnosti da izmijeni čovjeka sutrašnjice. Kao misaono biće mora se pitati koliko će zahvaćati u nasljedna svojstva bitna za ljudsku vrstu, za njegovu plodnost ili neplodnost, za njegovu fiziologiju i psihologiju. Biologija i „djelomična“ medicina zanimaju se za čovjekovo tijelo, ali to nije sav čovjek. Premda čovjek ne postoji bez tijela, ipak se ne može svesti samo na tijelo. Stoga se postavlja pitanje: što je dobro za čovjeka kao cjelinu, kao osobu, a ne samo što bi moglo biti dobro pod pojedinim — biološkim, fiziološkim, ekonomskim i drugim — vidicima? Još i više: koliko je uputno, pravedno i razumno da neki pojedinci, ili neke skupine, jednog naraštaja (koji posjeduju znanje, novac, moć) zacrtavaju vrstu i sudbinu budućih naraštaja?

Čovjek je svjestan da svoju dušu, osobnost, svoju samobitnost ne može očuvati bez kritičkog pristupa svemu stvorenome i svemu što stvara: od okoliša preko društvenih odnosa i uvjeta do vlastita načina postojanja i življenja. Čovjek širi svoj životni prostor razmišljanja i slobode. Tako se susreće s novim, nepreglednim područjima vlastite zadaće i odgovornosti.

Upravo u to područje ulazi i pitanje svjesnog i odgovornog rađanja, postajanja i postojanja roditelja. Drugim riječima: kako postati i kako biti svjestan i odgovoran otac i majka. Tu nam se sam od sebe nameće izričaj, ponešto prerečen, uvodnih misli: Radost i nada, žalost i tjeskoba bračnih parova našeg vremena — područje je njihova svjesnog i odgovornog rađanja.

Božja riječ

Svetopisamska poruka s prvih stranica Biblije veli: „Plodite se i množite!“ (Post 1, 28). Te su Božje riječi upravljene upravo tek stvorenome prvome bračnom paru, Adamu i Evi. Bog će ih ponoviti novoj glavi ljudskoga roda, Noi i njegovoj obitelji pri spašavanju djela stvaranja, nakon općeg potopa (Post 9, 1). Unatoč mogućim razlikama u tumačenjima biblijskih tekstova, ipak „svi se kršćani slažu u tome da je rađanje nešto dobro; postati i biti roditelji blagoslov je Božji“.⁵ U prilog toj tvrdnji navode se ovi tekstovi:

Post 1, 28: I blagoslovi ih i reče: Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite!

Ps 127, 3: Evo: sinovi su Jahvin dar.

⁴ Javnost, napose talijanska odakle je uznemirenje došlo, uzбудila se zbog vijesti da je ljudsko jajašce oplodeno spermijem niže vrste (majmuna). Vijest je bila brzo opovrgnuta, kao i sama mogućnost takve oplodnje, jer spermij niže vrste ne može prodrijeti kroz ovoj ljudskoga jajašca. Usp. »L' uomo-scimia non e fantasia«, u *Corriere della sera* 30. V. 1987., str. 6. Jedan je od komentara na spomenutu vijest ovakav: „Prezir čovjeka prema čovjeku spustio se do dna, a gasi se sam izvor svake kulture“ (»Acta Diurna«, u *L'Oss.Rom.* 17. V. 1987., p. 1).

⁵ »Procreation«, u *The Westminster Dictionary of Christian Ethics*, Philadelphia 1986., str. 5 00.

Ps 128, 3: Žena će ti biti kao plodna loza u odajama tvoje kuće; sinovi tvoji kao mladice maslinove oko stola tvojega.

4: Eto, tako će biti blagoslovljen čovjek koji se Jahve boji.

Biblijski nalog obistinjuje u sebi istodobno dvije stvarnosti. Prvo, bračni par ostvaruje zajedništvo i jedinstvo u isključivosti: „I bit će njih dvoje jedno tijelo” (Post 2. 18). Drugo, u tom zajedništvu oni se otkrivaju kao su—stvoritelji, prihvaćajući rađanje novili ljudskih života snagom i u ime Božjega naloga (latinski: procreare, procreatio = rađati, rađanje; bračni par je pro—kreator: istodobno uzvišenost i omedenost poslanja). Tako brak u sebi sadrži poslanje pod dvama vidicima: unitivni — sjedinjenje u međusobnoj ljubavi i zajedništvu, i prokreativni — rađanje. Povijesno gledano, rađanje se smatralo prvotnim ciljem, smislom i glavnim opravdanjem spolnih odnosa u braku. U novije vrijeme, od tridesetih godina ovoga stoljeća do danas, u stalnom je usponu naglasak na zajedništvu u ljubavi, a sve je slabiji naglasak na rađanju. To pitanje ni na Drugom vatikanskom saboru nije bilo bezazlen predmet rasprave. Ne želeći ulaziti u nerazriješenu raspravu. Sabor je krenuo drugim putem, dajući cjelovitiji, obuhvatniji pogled na narav i poslanje braka: „Brak i bračna ljubav po svojoj su naravi usmjereni prema rađanju i odgoju potomstva” (GS 50. 1).

Nalog i blagoslov rađanja posljednjih se desetljeća za brojne obitelji od radosti i nade pretvorio u žalost i tjeskobu, i to ne bez razloga. Kao posljedica na pozornici bračnoga života pojavila se, na jednoj strani, kontracepcija, sprečavanje začeća, pobačaj, kao i sve prisutniji zahtjev da se odgovorno planira porod. O toj je suvremenoj pojavi u naše dane rečeno i napisano dosta⁶, ako i ne previše. Na drugoj strani, gotovo u isto vrijeme, izostanak blagoslova, tj. nemogućnost rađanja, zaogrnila je, doduše manji broj brakova, žalošću i tjeskobom: čeznu za djecom, a ona ne dolaze.

Pitanje kako postati roditelji, kako dobiti djecu kada to nije ostvarivo redovitim putem, upravo je u naše dane u žarištu pažnje i rasprave. Tom je pitanju posvećen i nedavni crkveni dokument *Dar života*.¹ Očito, biblijski nalog i blagoslov rađanja može u bračnih parova proizvesti dvostruku tjeskobu. Kod jednih: kako ne imati više djece; kod drugih: kako dobiti barem jedno vlastito dijete, kako postati roditelji, su—stvoritelji u velikome Božjem djelu stvaranja. To pak u životnoj stvarnosti dovodi, na jednoj strani, do kontrole rađanja, a na drugoj, do kontrole oplodnje.

Neplodnost

Neplodnost znači nemogućnost rađanja, ili zbog nemogućnosti zanošenja, začeća, ili zbog nemogućnosti donošenja, iznošenja trudnoće. Za neki se bračni par može reći da je neplodan „ako nakon dvije godine normalnog spolnog života

⁶ Usp. I. FUČEK, *Bračna ljubav*. FT I, Zagreb 1974., str. 56-203.

¹ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Istruzione su il rispetto della vita umana nascente e la dignità della procreazione*, Città del Vaticano, 1987. Istodobno su objavljeni prijevodi na druge veće. poznatije jezike; stranice se uglavnom podudaraju.

ne nastupi trudnoća".⁸ Neplodnost može biti privremena — izlječiva, ili trajna — neizlječiva.

Od cjelokupnog je broja brakova oko 10 do 15 % neplodno. Razlozi mogu biti prirodni (nerazvijeni ili oštećeni, bolesni organi za rađanje) i stečeni (spolne bolesti, pilula, spirala, oštećenja zbog pobačaja), a često su nepoznati. Od ukupnog broja neplodnosti na području Zagreba 60% otpada na „stečenu“ neplodnost — posljedica pobačaja, spirala... Za prirodenu neplodnost u braku u trećini slučajeva redovito snosi žena, muškarac također u trećini i oboje zajedno opet u trećini slučajeva. Dakle, jednakost i na tom području. U posljednju skupinu neplodnih brakova ulaze oni supruzi koji su po sebi zdravi i plodni, ali im se *naravi* ne slažu; oni su inkompatibilni, pa zbog toga ne dolazi do začeca. Da su u braku s drugim, sukladnim, kompatibilnim partnerom, svatko od njih mogao bi normalno imati djecu.

Želja za djetetom naravna je težnja supruga. Izvire iz poziva i naloga da u bračnoj ljubavi postanu otac i majka. Pokoji bračni par prihvati neplodnost kao dio stvarnosti vlastita života, bez bolnih pritužbi i jadikovanja. Drugi, a ti su u većini, redovito su uvelike uznemireni i nesretni⁹, proživljavaju različite vrste duševnih — i ne manje živčanih — napetosti, iskušenja i napasti. Još ni danas nisu nestale okolnosti u kojima je, napose žena, izvrgnuta ponižavanju, nekulturnom, društvenom i ekonomskom pritisku i progonu — ako ne rodi djecu. Uza sve to, neplodnost je često pogodna okolnost za napast nevjernosti i skitanje izvan braka, bilo iz puke lakomislenosti, bilo iz želje za provjerom i dokazivanjem vlastite spolne vrijednosti.

Pred činjenicom neplodnog braka postoje, barem načelno, dva moguća rješenja :

1. Pravno: da bi supruzi postigli osjećajno zadovoljstvo, utjehu da su otac i majka, mogu to ostvariti usvojenjem jednog djeteta, ili više njih. Time se, zapravo, više izlazi u susret djetetu, tj. njegovu naravnom pravu na roditelje, na oca i majku. Koliko god je to pravno rješenje — usvojenjem — poželjno i pohvalno, posvećeno kršćanskom i općeljudskom tradicijom¹⁰, ono nosi sa sobom zagonetku, jednako za bračni par i za dijete: kakvo će roditelji dobiti dijete — sa svim njegovim nasljednim osobinama, a kakve će dijete dobiti roditelje? No, toj se neizvjesnosti u određenoj, i nepredvidivoj, mjeri izlažu svi bračni parovi s vlastitim djecom.

2. Medicinsko rješenje: liječnička postignuća idu za tim da do sada neplodnome bračnom paru pruže mogućnost ne samo osjećaja nego i stvarnosti roditelja. Kada je to moguće, bez dvojbe, bračni par ima pravo, a liječnik dužnost da pruži takvo rješenje, jer ono supruzima omogućuje i tjelesno i duhovno majčinstvo, odnosno očinstvo; osim toga, to je i cement bračne veze u ljubavi i vjernosti supruga.

⁸ Z. ŠKRABALO - P. CVITKOVIĆ, »Neplodnost«, u *Medicinska enciklopedija*, Zagreb 1986, II. dop. sv., str. 424; »InfertilitV«, u *Dictionary of Medical Ethics*, London, *Dar života* II, 8, str. 33: „Patnja supružnika koji ne mogu imati djece, ili se boje da će donijeti na svijet hendikepirano dijete, to je patnja koju svatko treba razumjeti i ispravno vrednovati.“

¹⁰ Usp. *Dar života* II, 8, str. 34.

Osnovni je cilj liječničkog zahvata u sebi dobar: postići začecje raznim dostignućima, uključujući i umjetno osjemenjivanje i oplodnju.¹¹ Kao rješenje za veliki postotak neplodnih brakova suvremena medicina pruža zadivljujući postupak, „najprivlačniju i najprijeponiju“¹² prevratnu prekretnicu u povijesti prenošenja ljudskoga života. To je oplodnja *in vitro*, tj. u staklu ili u kušalici (epruveti), u laboratoriju.¹³ Primjena i važne posljedice oplodnje *in vitro* još su neistražene i nepredvidive za pojedinu obitelj, ali i za društvo u cjelini. Sam postupak pozorno proučavaju mnoge, bilo vjerske bilo državne, skupine stručnjaka s područja pozitivnih znanosti, filozofije, teologije i prava, i to zasebno ili udružujući snage i plodove pojedinih istraživanja.

Ne tako davno roditelji su djecu očekivali i primili kao dar iz ruke Božje. Ako djeca ne bi dolazila, jedino sredstvo kojem su se mogli uteći bila je molitva. Zato je starozavjetna „nadasve vrijedna udivljenja“ majka Makabejka svojim sinovima, prije nego će jedan za drugim poći u mučeničku smrt za vjeru, i govorila ove riječi: „Ne znam kako ste nastali u mojoj utrobi“ (2 Mak 7, 22). Danas, kada se to sve zna, molitva je zamijenjena narudžbom, štoviše naredbom ili nalogom. Život može doći po narudžbi — to je stvarnost. Ako bračni par ne može imati djece prirodnim putem — pa i onda kada to ne bi htio — prirodni tok stvari može nadomjestiti kušalicom (epruvetom), ili u tu svrhu iznajmi drugu žensku osobu.

Medicinska rješenja neplodnosti povlače za sobom mnogo brojnija i kudikamo ozbiljnija čudoredna pitanja, povezana s društvenom pravednošću.¹⁴

Povijest

Otkrićem ženskog jajašca, g. 1827., konačno je skinuta tajna s nastajanja ljudskog života. Došavši do te spoznaje, medicina se trudila da doskoči nedostacima ili zaprekama u prirodnom toku rađanja. Otkrića i postignuća na području umjetnog osjemenjivanja i umjetne oplodnje novijeg su datuma:¹⁵

- godine 1785. u Francuskoj je uspjelo prvo umjetno osjemenjivanje; slijedili su drugi uspjeti pokušaji;
- 1866. u SAD rođeno je prvo dijete, nakon 55 pokušaja osjemenjivanja na šest žena;
- 1884. izvršeno je prvo osjemenjivanje s posuđenom spermom (AID);
- 1961. oplodjenom jajašcu *in vitro* omogućen je razvoj do dvadesetdevetog

” Umjetno osjemenjivanje: unošenje sperme u ženske spolne organe umjetnim načinom, mimo spolnog odnosa, ili: pripomoć u tijeku spolnog odnosa i neposredno nakon njega, da bi spermiji dospjeli do jajašca; umjetna oplodnja: uzimanje sperme i jajašca i njihov susret *in vitro*, da bi se nakon začecja prenijeli u tijelo žene — FIVET.

¹² J. MAHONEY, *Bioethics and Belief*, London 1984., str. 11.

¹³ Općenito prihvaćena kratica za cijeli postupak oplodnje *in vitro*: FIVET.

¹⁴ To su upiti kao: je li pravedno trošiti toliko skupa sredstva — iz ionako malih bolničkih zaliha, oskudnih za redovita liječenja — da bi se udovoljilo nečijim željama za potomstvom, makar te želje i bile opravdane? Kakvim se duševnim i tjelesnim opasnostima izlažu supruzi i buduće dijete? Kakve obveze — pravne — imaju prema djetetu „darovatelji“ sperme, jajašca, pogotovo ako se sada rastavi postojeći brak?

¹⁵ Opširnije u: M. Di IANI, «Fecondazione artificiale», u *Dizionario Enciclopedico di Teologia Morale*, Roma 1974., str. 403; P. ŠOLIĆ, »Moralne dimenzije ljudske oplodnje u epruveti«, u *CUS* 7 (1984) str. 131-132.

dana; nije se normalno razvijalo. Negdje u isto vrijeme ruski su biokemičari uspjeli zadržati embrije do dva mjeseca (njih oko 250) *in vitro*, a jedan čak do šestog mjeseca, težina 500 gr.;

— 1978.. nakon mnogih neuspjelih pokušaja, engleski liječnici P. C. Steptoe i R. G. Edwards postigli su potpuni uspjeh: poslije uspješne oplodnje *in vitro* embrij je prenesen u maternicu žene i 25. lipnja rodila se prva beba iz kušalice (epruvete) Luise Brown. Događaj je izazvao i oduševljenje i zaprepaštenje;

— nekoliko mjeseci kasnije rodila se prva beba iz kušalice (epruvete) i u Australiji, gdje se danas ta metoda mnogo prakticira i gdje je natprosječni postotak neplodnih brakova;

— 1981. nova je metoda, nakon oprezne i dugotrajne rasprave, prihvaćena i u SAD;

— 1983. rada se prva „*in vitro*” beba u Napulju u Italiji;

— iste godine i naš Zagreb (bolnica u Petrovoj) postaje središtem pažnje: sretno je rođen mali Robert Veriga; za njim su slijedili drugi i tako danas Zagrebom trče djeca iz kušalice (epruvete)..., a oni koji su bili smatrani neplodnima raduju se vlastitoj djeci.

Nakon početnih i pokusnih godina primjene postupak *in vitro* sve se više prakticira i može se reći da više ne pripada skupini eksperimenata, nego gotovo rutinskim zahvatima, dakako u za to dobro i posebno opremljenim medicinskim centrima. Iz kušalice (epruvete) su se, osim jedinaca i dvojaka, već rodili trojci... Više negoli moralna pitanja postupak *in vitro* danas u raznim državama, u kojima se naširoko primjenjuje, postavlja pravne i ekonomske dvojbe.

Postupak

Radi boljšega kasnijeg razumijevanja moralne prosudbe, potrebno je upozoriti na samo nekoliko općenito približnih značajki postupka *in vitro*. Ponajprije razlikujemo *homolognu* oplodnju *in vitro*, kad su gameti od bračnoga para. i *heterolognu*. kada jajašce ili sperma, ili obadvoje, dolaze od nekog trećeg, izvan bračnoga kruga. U oba slučaja razlikujemo dvije vrste postupaka:

1. Oplodi se *više jajašaca*, a u maternicu se prenosi samo ono-najbolje uspješno, najpoželjnije; ostala čekaju za *rezervu* — ako prvo ne uspije; „suvišak” koji preostane nakon uspjele oplodnje, može poslužiti u različite svrhe: za *ponudu* kojemu drugom bračnom paru, za pokuse ili istraživanja, ili se pak uništava ako ne završi u komercijalnoj mreži.

2. Oplodi se samo *jedno* jajašce: to je tzv. *simple case* — jednostavan slučaj, postupak bez čudorednih prigovora; ako se oplodi više jajašaca, sva se istodobno unose u maternicu; u tom postupku nema žrtvovanja embrija, novonastalih ljudskih života, niti eksperimentiranja s embrijima, po čemu se uvelike razlikuje od prvog postupka.

Učiteljstvo

Sveti Oficij

Prvi dokument o umjetnom osjemenjivanju izdao je Sveti Oficij (danas: Kongregacija za nauk vjere) 24. ožujka 1897. s ocjenom *non lie ere - nije dopušteno*.¹⁶ Bilo je uglednih teologa koji su prije objavljivanja dokumenta odobravali umjetno osjemenjivanje spermom muža. I nakon proglašivanja dokumenta, zbog njegove nejasnoće, neki su tumačili da nije osuđeno osjemenjivanje kao takvo, nego samo određeni načini...

Pio XII..

1. 30. rujna 1949.: Sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika priznaje da je želja da se ima dijete dobar cilj, da je to zakonita težnja bračnoga para, ali to samo po sebi još ne opravdava svaki način kako se to može postići. Izričito kaže: „Premda se nove metode ne mogu a priori isključiti samo zbog toga što su nove, ipak, što se tiče umjetne oplodnje, ne samo da treba biti krajnje suzdržljiv nego je treba apsolutno isključiti”¹⁷ — osim onih sredstava koja samo pripomažu cilju naravno izvedenoga bračanoga čina.

2. 29. listopada 1951.: u govoru roditeljima katoličkog talijanskog društva isključuje oplodnju izvan bračnoga čina: „Bračni čin u svojem naravnom ustroju osobno je djelo, istodobna i neposredna suradnja supruga, koja je po samoj naravi djelatnika i vlastitosti čina izraz uzajamnog dara koji, prema riječi Pisma, izvršava jedinstvo u 'jednom tijelu'.”¹⁸

3. 19. svibnja 1956.: Sudionicima II. svjetskog kongresa o plodnosti i neplodnosti ističe tjelesno-duhovnu cjelovitost bračnoga čina: „Crkva je isto tako isključila (suprotni) stav koji zahtijeva pravo da u rađanju razdvoji biološku aktivnost od osobnog odnosa supruga. Dijete je plod bračnog sjedinjenja čijoj punini pridonose organske funkcije i osjetilne emocije koje su s tim povezane, duhovna i nesebična ljubav koja ih nadahnjuje; u jedinstvo toga ljudskog čina moraju biti smješteni biološki uvjeti rađanja. Nikada nije dopušteno rastaviti te različite vidike, tako da se pozitivno isključe ili nakana rađanja ili bračni odnos.”¹⁹

4. Istom zgodom prvi put postavljeno mu je pitanje o umjetnoj oplodnji in vitro (tu ujedno daje tumačenje i uvodi jasnu razliku između insémination i fécondation); na pitanje odgovara ovako: „U pogledu pokušaja ljudske umjetne oplodnje 'in vitro' dovoljno je primijetiti da ih (tj. te pokušaje) treba odbaciti kao nemoralne i apsolutno nedopuštene.”²⁰

U svini *idućim izjavama* crkvenog *Učiteljstva* — što zavreduje zasebnu pozornost — ističu se samo opća načela, ne ulazeći u konkretna pitanja prenošenja ljudskog života umjetnim načinom.

¹⁶ *Acta Sanctae Sedis* 29 (1896-1897) str. 704.

¹⁷ PIO XII., *Discorsi ai medici*, Roma 1960., p. 119

¹⁸ Isto, str. 169.

¹⁹ Isto, str. 475-476.

²⁰ Isto, str. 477.

Ivan XXIII.

U enciklici *Mater et Magistra* (15. svibnja 1961.) izjavljuje: „Prenošenje života po naravi povjereno je osobnom i svjesnom činu i kao takvo podložno je premudrim Božjim zakonima: te zakone, nepovredive i napromjenljive, treba priznavati i opsluživati. Zato u ovome nije nikome slobodno služiti se metodama kojima se može prenositi život biljaka i životinja.“²¹

Drugi vatikanski sabor

U Konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (izglasanoj 5. prosinca 1965.) stoji: „U toj dužnosti prenošenja i odgajanja ljudskoga života, što treba smatrati njihovim svojstvenim poslanjem, supruzi znaju da su suradnici ljubavi Boga Stvoritelja i na neki način njezini tumači.“²²

Pavao VI.

U enciklici *Humanae vitae* (31. srpnja 1968.) piše: „Učiteljstvo je ovu nauku izložilo više puta, i ona se temelji na neraskidivoj vezi između dvojakoga smisla bračnoga čina: smisla sjedinjenja i smisla rađanja. Tu je povezanost ustanovio Bog, i čovjek je ne smije samovoljno raskinuti. Po svojoj najdubljij razločnosti, bračni čin, dok najuže sjedinjuje gračne drugove, ujedno ih osposobljava za rađanje novoga života, po zakonima koji su upisani u samu narav muškarca i žene.“²³

Biskupska sinoda 1980.

Samo je potvrdila prijašnja načela, a prešutjela je već živo pristuno pitanje FrVET-a (iz g. 1978.!), kao i pitanje posudbenih majki: „Prenošenje života nedjeljivo je od bračnog zajedništva.“²⁴

Ivan Pavao II.

1. U enciklici posvećenoj obitelji (iz g. 1981.) piše: „Plodnost je plod i znak bračne ljubavi, živo svjedočanstvo potpunog uzajamnog predanja supružnika.“²⁵

2. 23. listopada 1982.: Sudionicima kongresa o pokusima u biologiji (u organizaciji Papinske akademije znanosti) kaže: „Sa zadovoljstvom sam doznao da ste za vrijeme tjedna proučavanja među ostalim predmetima uzeli u pretres onaj o iskustvima *in vitro* koja su dopustila postići napredak za liječenje bolesti koje ovise o defektnim kromosomima...“²⁶ — bez ćudorednog vrednovanja samog postupka.

²¹ IVAN XXIII., *Mater et Magistra*, br. 163.

²² *Gaudium et spes*, br. 50

²³ PAVAO VI., *Humanae vitae*, br. 12.

²⁴ SINODA BISKUPA 1980, *Poruka kršćanskim obiteljima*, br. 9; usp. *II regno-documenti* 21 (1980) 510-512.

²⁵ IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica*, br. 28.

²⁶ Usp. *L'Oss.Rom.*, 24. ott. 1982., str. 2.

3. 29. listopada 1983.: Svjetskom udruženju liječnika, govoreći o čovjekovim pravima pred novim mogućnostima medicinskih zahvata, kaže: „Posebno, ta vrsta zahvata (ne strogo terapijskih) ne smije prejudicirati početak ljudskoga života, tj. rađanje vezano ne samo uz biološko nego i duhovno jedinstvo roditelja, koji su sjedinjeni svezom braka.“²⁷

Teološka razmišljanja

Dok se službena crkvena nauka nakon Pija XII. zaustavljala i zadovoljavala time da iznosi samo opća načela, praksa je krenula svojim putem. Postupak FIVET naglo se širio i, premda je često znao pobuditi neopravdane nade, mnogim je bračnim parovima donio *nadu* i *radost* vlastita djeteta, koje inače ne bi nikada imali. Katoličke bolnice nisu zaostajale u revnosti na tom području.

Istodobno su se teolozi trudili da dadnu utemeljena i zadovoljavajuća čudoredna vrednovanja nove biomedicine. Prilično su bila lagana rješenja što ih je bioetika morala dati s obzirom na metodu *in vitro* gdje je u pitanju treći partner i gdje se postavlja problem žrtvovanja „suviška“ embrija: takvi su postupci neprihvatljivi. Stvar se pokazala vrlo složenom i dvojbenom u tzv. *simple case*, postupku koji sam u sebi može proći bez prigovora, tj. kad *in vitro* oplodnja ostaje unutar braka i kada nema žrtvovanja ljudskih života.

Ima teologa koji priznaju da u prethodnoj crkvenoj službenoj nauci „nedostaju jasnija i formalnija izjašnjenja“ te da u papinskim dokumentima iz toga vremena prevladava „šutnja ili, ako se želi, odsutnost izričitih izjava“ što se tiče homologne oplodnje *in vitro*, a da je oni sami ipak ne dopuštaju s moralnoga gledišta.²⁸ Svoj stav temelje na izjavi Pija XII., a kao razloge navode ovo: oplodnja *in vitro* nije liječenje, nego nadomjestak prirodnog načina prenošenja života; u tom se postupku ne poštuje nerazdvojivo dvojaki smisao bračnoga čina: sjedinjenje i rađanje; novi život nije ni ishod ni posljedak bračnoga čina, već rezultat laboratorijskog zahvata; rađanje prelazi u proizvodnju ljudi; ili, jednostavno rečeno, ravnostavljaju se *babymaking* od *lovemaking*²⁹; u suprotnosti je s naravi cjeline ljudske osobe i braka da se oni, zbog ovih ili onih razloga, svedu na čisti mehanizam rađanja.

Nemali broj uvaženih teologa krenuo je drugim putem.³⁰ Kada su svi ostali pokušaji i putovi naravne oplodnje ostali bez uspjeha, misle oni, postupak *in vitro* može biti opravdan i moralno prihvatljiv kao *ultima ratio* — posljednji korak. On bi se tada mogao prosuditi kao liječenje prirodnoga toka koji je zatajio. Ističe se ovo: u kontracepcijskom razdvajanju dvojakog smisla bračnoga čina prisutna je nakana da se izbjegne začecje, dok je pri postupku *in vitro* svrha upravo suprotna — da se omogući začecje. Cjelina moralnosti bračnoga

²⁷ Usp. *L'Oss.Rom.*, 30. ott. 1983., str. 7.

²⁸ G. CONCETTI (a cura di). *Bambini in provetta*, Roma 1986., str. 118-119.

²⁹ Usp. A. S. MORACZEWSKI, »In Vitro Fertilization and Christian Marriage«, u *The Linacre Quarterly* 4 (1979) str. 314.

³⁰ Usp. J. M. MORETTI, «Procréation: nouvelles techniques», u *Etudes* 6 (décembre 1984) str. 612.

života opravdavala bi taj, inače, nedostatak u radanju. Uostalom, tu je dijete, biološki gledano, plod svojih roditelja; uz to, ono je i plod psihološke intimnosti i dubokih želja i ljubavi roditelja. Sudjelovanje *trećih*, tj. tehničara, u tom potihvatu ne mora nipošto značiti nasilje nad životom, nego služenje životu tamo gdje je prirodni tok zatajio i na način koji tome odgovara.

Ti se teolozi, dalje, pozivaju na Isusov primjer o shvaćanju i poštovanju subotnjeg počinka. I subota je tu radi čovjekova *cjelovita* dobra. Prekršaj subote označuje narušavanje objektivnog poretka stvarnosti i vrijednosti. Međutim, u konkretnome slučaju takav postupak može biti dobar, i ne samo dopušten, nego i obvezan. Ne bi li se, postavlja se pitanje, u sasvim određenoj stvarnosti nekog bračnog para, mogao pojaviti sičan slučaj s obzirom na oplodnju in vitro, gdje je svrha *cjelovito* dobro čovjeka, tj. dvoje ljudi koji su postali jedno?³¹

Drugi postupak — GIFT (= Gamete Intra Fallopian Transfer) — predviđa oplodnju u prirodnoj sredini, u jajovodu, tako da se sperma umjetno unese u jajovode u susret jajašcu. Taj postupak, barem za sada, crkvena nauka nije zabacila, već je ostavljen daljnjem istraživanju. Budući da ni GIFT u cijelosti ne poštuje dvojaki smisao bračnoga čina, zaključuje se da bi se ta teškoća možda mogla opravdati i pri postupku in vitro. Tako bi pri oplodnji in vitro ostala sporna samo još sredina, tj. mjesto oplodnje. Ipak, misli se, ako se prirodno srce može i smije nadomjestiti umjetnim, barem za neko vrijeme, zašto se ne bi mogla — privremeno — prirodna sredina oplodnje, jajovod, zamijeniti umjetnom sredinom, staklom, kušalicom (epruветom).

Što kaže „Darživota“?

Jedna od novosti ovoga napatka u tome je što je dao jesnu ocjenu i vrednovanje moralnog položaja nerođena djeteta od samog trenutka začeća pa sve do rođenja. Druga je novost u tome što neobično ističe čovjekovo jedinstvo, ne dopuštajući pokušaje razdvajanja na tijelo i duh, kojima bi se onda moglo, prema potrebi, raspolagati i zlorabiti ih. Treća je novost izričita i jasna ćudoredna prosudba oplodnje in vitro.

Prije nego će iznijeti moralne procjene pojedinih načina prenošenja ljudskoga života, uputa izlaže temeljna načela s kojih polazi.

1. Pogled na život: nije slučajno što napatuk počinje riječima „Dar života“. Te će se riječi ponoviti na više mjesta u dokumentu. U sve više tehniziranoj civilizaciji stvara se potrošački mentalitet i pristup ne samo materijalnim stvarima nego čak i životu. Život postaje kao neki predmet koji se može naručiti po želji i bez vlastita osobnog zauzimanja: narudžbom in vitro, uz pomoć posudbene majke; životu se mogu odrediti i kvalitete, barem neke u sadašnjem stanju; ako se pak novi život naručiocu ne sviđa, može ga bez zakonskih neprilika ukloniti s pozornice živih; život prestaje biti vrednota u sebi i po sebi, a sve se više gleda u funkciji — u službi i dužnosti koju netko obavlja, ili želi dajе ispunjava netko drugi.

³¹ Usp. S. LEONE, »La FIVET omologa nell' «istruzione» su questioni bioetiche«, u *Rivista di teologia morale* 3 (1987) str. 57-58.

Naputak veli: „*Dar života*, što gaje Bog Stvoritelj i Otac povjerio čovjeku, zahtijeva od njega da poštuje njegovu neizrecivu vrijednost, da preuzme odgovornost“ za njega.³² Čovjek, dakle, nije gospodar, nego pastir života; u službi je života koji ima „sveto obilježje“ u očima svih ljudi, a u očima onih koji vjeruju u Boga, on je „dar ljubavi Božje“.³³

2. Slika o čovjeku: budući da „teorija o čovjeku određuje čovjekovu praksu“³⁴, od presudnog je značenja od koje teorije, antropologije ili slike o čovjeku polazimo. Biblijskoteološki pogled otkriva nam čovjeka stvorena na sliku Božju, on je jednostavno ikona Božja (Post 1, 26); njemu je povjerena briga za sav svijet (Post 1, 28–30). Toga čovjeka Bog je pozvao na svoj vječni život suzajedništva. Čovjek kao cjelina, duh i tijelo, određen je za preobražaj na dan suda i uskrsnuća. Odatle proizlaze čovjekova vrijednost i njegovo dostojanstvo, koji mu pripadaju sve od začeca, neovisno o bilo kakvim okolnostima. U trenutku začeca određen je genetski zapis nove osobe. Već od tada on ima zaseban ritam i dinamiku, koji su različiti od majčinih. Majka mu samo osigurava hranu i pogodnu sredinu za rast. Zato naputak veli: „Ljudsko biće treba poštovati kao osobu sve od njegova začeca i treba mu od tog istog časa priznati prava osobe, među kojima prije svega nepovredivo pravo na život svakog nevinog ljudskog bića.“³⁵

3. Slika o braku: kršćansko učenje o braku ističe kao njegove neotuđive značajke jedinstvo, isključivost i plodnost. Samo bračni par ima pravo na bračni čin i, budući da su dva vidika bračnoga čina nerazdvojiva, jedina sredina u kojoj novo ljudsko biće može doći na svijet jest brak, a jedini put kojim dolazi bračni je čin.³⁶ Ljudska spolnost nalazi svoj smisao i svoje opravdanje unutar braka. Zato svaka upotreba i nadraživanje spolnih organa u druge svrhe, pa i ono radi dobivanja sperme za oplodnju in vitro, znači nered.³⁷

4. Slika o djeci: sasvim je naravno i izvan svake sumnje da bračni par očekuje potomka. Štoviše, brak u kojem bi jedno ili obje isključili plodnost bio bi nevaljan.³⁸ Naputak pokazuje veliko razumijevanje za bračne parove bez djece, za njihovo stanje teške kušnje i trpljenja.³⁹ Istodobno upozorava da ne može biti zahtjeva o nekom pravu na djecu. Prisivajati sebi pravo na dijete značilo bi prisvivajati si pravo na drugu osobu, stoje u suprotnosti s ljudskim dostojanstvom osobe. Jedna osoba može imati pravo samo na neke čine druge osobe, i tako tek u nekomu prenesenom smislu i pravo na tu osobu. Bračnome paru njihov brak daje pravo da „učine one naravne čine koji su po sebi usmjereni na rađanje“.⁴⁰

Neka pobliža određenja

1. Prvi jasno dan odgovor tiče se heterologne oplodnje in vitro. Budući daje ona „protivna jedinstvu braka, dostojanstvu supružnika, vlastitom pozivu roditel-

³² *Dar života*, br. 1, str. 5.

³³ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Deklaracija o eutanaziji*; hrvatski prijevod: dr. Marijan Biskup, u: V. POZAIĆ, *Život dostojan života*, FTI, Zagreb, 1985-, str. 101.

³⁴ J. g. ZIEGLER, »Extrakorporale Zeugung in maraltheologischer Sicht«, u *Trierer Theologische Zeitschrift* 94 (1988) str. 37.

³⁵ *Dar života*, I, 1, str. 13.

³⁶ Isto, A 1, str. 23.

³⁷ Isto, B 6, str. 31

³⁸ Usp. CIC can. 1101, § 2.

³⁹ *Dar života*, II, 8, str. 33.

⁴⁰ Isto, str. 33.

lja i pravu djeteta da bude začeto i dano na svijet u braku i po braku", zavređuje „moralno negativan sud”.⁴¹ Budući da supruzi samo jedno po drugome mogu postati roditelji, „uzimanje gameta od treće osobe... povreda je obostrane obveze supružnika i težak je prekršaj s obzirom na onu bitnu vlastitost braka, a ta je njegovo jedinstvo”.⁴²

2. Iz upravo navedenih razloga otklonjeno je i tzv. posudbeno ili zamjensko majčinstvo. Uz nedostatak majčinske ljubavi prema budućem djetetu⁴³, tu se pojavljuje i čitav niz psiholoških trauma, razočaranja, kao i pravnih i trgovinskih pitanja. Dosadašnja loša iskustva „naručilaca” i „posudbenih” ne ohrabruju suviše tu nastranost.⁴⁴

3. Uputa se poduže zaustavlja na pitanju homologne oplodnje in vitro, a posebno na postupku pri kojemu se ne žrtvuju embriji, već se ljudskome životu u nastajanju iskazuju dužno poštovanje i briga. Dokument ne zatvara oči pred činjenicom da bi mnogi parovi samo tim putem mogli doći do djece, da im je taj postupak jedina nada i jedina mogućnost da postanu roditelji. Međutim, ustanovljuje ove činjenice:

— FIVET razdvaja „geste, koje su određene za ljudsku oplodnju, od bračnog čina”⁴⁵;

— FIVET se ostvaruje „izvan tijela supružnika”, posredovanjem trećih osoba, gdje je novi život povjeren moći liječnika i biologa, i tako tehnika preuzima gospodstvo nad početkom i nad sudbinom nove ljudske osobe⁴⁶;

— začete in vitro niti se želi niti se postiže „kao izraz i plod specifičnog čina bračnog sjedinjenja”. te doista nije „cilj i plod bračnog čina po kojem roditelji mogu postati suradnici s Bogom za dar života novoj osobi”.⁴⁷

Na temelju tih pobližih određenja naputak izjavljuje da oplodnja in vitro ili FIVET. i ona homologna bez žrtvovanja ljudskih života, ostaje „moralno nedopuštena tehnika, jer ljudskom radanju oduzima dostojanstvo koje mu je vlastito i prirodno”.⁴⁸ Malo dalje kaže: „Sa moralnog gledišta Crkva ostaje protivna homolognoj oplodnji in vitro; ta je u sebi nedopuštena i u protivnosti s dostojanstvom prokreacije i bračnog zajedništva, pa i kad je učinjeno sve da se izbjegne smrt ljudskog embrija”.⁴⁹

4. Posebno poglavlje posvećeno je pitanju uloge liječnika u prenošenju ljudskoga života. Kao uvijek i svuda liječnik polazi od temeljnih načela: ne škoditi i biti u službi života čovjeka—osobe. Liječnik pred sobom ne gleda bolest ili terapijske zahvate kao takve. nego. ako se tiču osobe, on promatra osobu kojoj je potrebno liječenje. To su temelji humane medicine.

Zato će liječnik poštovati specifične vrijednosti ljudske spolnosti, svjestan da je on u službi ljudskog radanja, a da ne može njime raspolagati. Kad liječnički tehnički zahvat nadomjesti bračni čin, „liječnički čin nije, kao što bi trebalo, u službi bračnog sjedinjenja, nego si prisvaja prokreativnu funkciju i tako proturječi dostojanstvu i neotuđivim pravima supružnika i budućeg dje-

⁴¹ *Dar života*, II, 2, str. 24 i 25.

⁴² Isto, str. 24.

⁴³ Isto, II, 3, str. 25.

⁴⁴ *Usp. Vjesnik*, 22. ožujka 1987., str. 8.

⁴⁵ *Dar života*, II, 5, str. 29.

⁴⁶ Isto, II, 5, str. 30. ⁴⁷ Na istome mj.

⁴⁸ Na istome mjestu

⁴⁹ Na istome mjestu

teta".⁵⁰ Zato se sve bolničko osoblje usrdno poziva da u katoličkim bolnicama brižno obdržava iznesene moralne norme.

5. U završnome, trećem poglavlju uputa se obraća ljudima koji po svojoj profesiji nose odgovornost za civilni zakon u društvu. Nužno je da zakonom, unatoč mogućoj različitosti mišljenja i opredjeljenja, budu zajamčena temeljna prava i vrijednosti nužni za zajednički suživot. Među te vrijednosti ubrajaju se i „prava obitelji i braka kao ustanove i, u tom okviru, pravo za dijete da bude začeto, doneseno na svijet i odgajano od svojih roditelja”.⁵¹

Očito je da po iznesenim stajalištima *Dar života* želi istaknuti i očuvati vrijednost i doprinos ljudske osobe i rađanju novoga života u okviru bračnog zajedništva, tj. „bračni personalizam prokreacije”.⁵² Dosljedno tome može se ustvrditi da je svrha našega dokumenta da istakne vrijednost bračnoga čina kao njihova međusobnog posvemašnjeg tjelesno—duhovnog susreta i predanja u svijesti svojega stanja i poslanja da budu odgovorni sudionici u Božjemu stvaralačkom djelovanju. *Dar života* ne zaboravlja bračne parove bez djece: „Ne treba zaboraviti da i onda kada je rađanje nemoguće, bračni život čuva svoju vrijednost. Tjelesna neplodnost može, doista, biti za bračni par prilika da pružaju druge značajne usluge životu ljudske osobe, kao što je usvojenje, različiti oblici odgojnog djelovanja, pomoć drugim obiteljima, siromašnoj i hendikepiranoj djeci.”⁵³

Osvrt

U suvremenoj civilizaciji, koju je čovjek sam sebi stvorio, svjedoci smo zabrinjavajućeg proturječja: dok se na jednoj strani život na različite načine bezobzirno uništava, na drugoj se opet na različite načine bezobzirno proizvodi. Da bi se proizveo jedan život, žrtvuju se mnoštva. Koliko je tisuća pokusnih žrtava prethodilo prvom uspjehu metode *in vitro*? Govori se da je u zagrebačkoj bolnici prvi uspjeh te metode pratilo dvije tisuće neuspjeha. Bez obzira na to kako bi netko mogao u svojoj savjesti vrednovati i *simple case - jednostavan slučaj*, ostaje nemirno pitanje: hoće li jednog dana biti podignut spomenik uspjesima biomedicine, ali također i njezinim žrtvama — zbog odsutnosti bioetike?!

Znanost sama po sebi nije u sukobu s etikom i moralom. Svojestvo je čovjekova duha i njegova poslanja u svijetu da sve više prodire u tajanstvenu stvarnost svega stvorenog, pa i vlastita života i nastajanja. Ostaje pitanje: je li tehnološki imperativ ujedno i moralni imperativ, tj. treba li ono što je moguće uvijek i činiti, i je li to uvijek razumno? Drugim riječima: je li sve što je tehnički moguće — kao oplodnja *in vitro* — i etički moguće, prihvatljivo?

Polazeći od konkretne stvarnosti suvremenih ekoloških problema, odgovor ne bi smio biti suviše težak. Tehnička postignuća, koja donekle poboljšavaju kvalitetu postojanja, svojim drugim razornim posljedicama dovode u pitanje samo čovjekovo postojanje. Zanimljiva je primjedba koja probleme nastale u ljudskom

Dar života, II, 7, str. 32. ⁵¹ Isto, III, str. 36. ⁵² S. LEONE, nav. ČT., str. 48. *Dar života*, II, 8, str. 34; navod uzet iz *Obiteljska zajednica*, br. 14.

okolišu, ekologiji, povezuje s onima koji se pojavljuje u prenošenju ljudskoga života, tj. u prokreaciji: „Bog prašta rado, ljudi teško, priroda nikako!”⁵⁴

Čini se da u prirodi postoje određeni zakoni, pa i u prirodi ljudskoga rađanja, koji zahtijevaju nepovredivo opsluživanje. Stoga su na području tehničkih mogućnosti određeni NE nekim umjetnim zahvatima zapravo DA životu općenito, a posebno ljudskome životu, ljubavi i dostojanstvu ljudske osobe.

Zadaća je svih kojima je stalo do boljitka ljudske obitelji, čovječanstva, svakog pojedinca, a napose vjernika, da u biomedicini i bioetici šire svijest slobode i odgovornosti kako bi poslanje bračnih parova u prenošenju ljudskoga života bilo manje žalost i tjeskoba, a više radost i nada.

PROCREATION: JOY AND HOPE, SADNESS AND ANGUISH

Summary

The Author examines the infertility problem of a married couple and possible solutions in the light of two documents, *Gaudium et Spes* and *Donum Vitae*. In the present situation there are three ways of resolving the problem: juridical, by adoption - not satisfying under all aspects; medical, by FIVET - which raises serious questions; and by a particular vocation - accepting one's own infertility, consecrating oneself to the "spiritual parenthood".

The Church's teaching, starting from the evaluation of the dignity of human life, marriage and procreation, would recommend the first and the third methods, while remaining opposed to any form of in vitro fertilization.

M. CUYAS, intervju za španjolski program Radio-Vatikana, 15. ožujka 1987.